

УДК 338. 51

Ізмайлова Н. В.,

кандидат економічних наук, доцент Криворізького економічного інституту

ОПТИМІЗАЦІЯ ВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ ГІРНИЧО-ВИДОБУВНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У роботі на основі оцінки динаміки та структури операційних витрат гірничо-збагачувальних комбінатів за 2009-2010 роки, розгляду статей виробничого бюджету одного з підприємств, поділу витрат на постійні і змінні та на основі ранжування статей за ступенем важливості визначено коло фахівців, що відповідають за скорочення витрат підприємства в посткризових умовах функціонування підприємств гірничо-металургійного комплексу.

Ключові слова: витрати, виробничі витрати, управління, гірничо-збагачувальний комбінат, економічна криза.

В работе на основе оценки динамики и структуры операционных расходов горно-обогатительных комбинатов за 2009-2010 годы, рассмотрения статей производственного бюджета одного из предприятий, разделения расходов на постоянные и переменные и на основе ранжирования статей за степенью важности авторами определен круг специалистов, которые отвечают за сокращение расходов предприятия в посткризисных условиях функционирования предприятий горно-металлургического комплекса.

Ключевые слова: расходы, производственные расходы, управления, горно-обогатительный комбинат, экономический кризис.

In-process on the basis of estimation of dynamics and structure of operating charges of ore mining and processing combines for 2009-2010, to consideration of reasons of one productive budget of enterprises, to dividing of charges into permanent and variable and on the basis of ranking of reasons after the degree of importance the circle of specialists which are responsible for the cutback of spending of enterprise in post-crisis operating of enterprises of горно-металлургического complex conditions is certain authors.

Keywords: charges, productive charges, managements, ore mining and processing combine, economic crisis.

Постановка проблеми. В сучасних умовах управління витратами та цінами на підприємстві поки що незадовільне, що негативно впливає на економічний стан, тому важливим завданням фінансового менеджменту є мінімізація витрат для досягнення підприємством конкурентних переваг. Актуальність проблеми посилюється ще й тим, що кризові процеси, які мають місце впродовж останніх років, не сприяють зниженню рівня витрат: прибуток досягається в основному не шляхом їх зменшення, а в результаті зростання відпускних цін на продукцію. Тенденція до зростання витрат на виробництво і реалізацію продукції на підприємствах гірничо-металургійного комплексу (ГМК), їх неефективна структура створюють необхідність постійної роботи, пов'язаної з вирішенням завдань оптимізації рівня витрат і забезпеченням їх стійкої позитивної динаміки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти проблеми управління витратами підприємства досліджували: Є. Брігхем, Дж. К. Ван Хорн, Г. Г. Гладчук, А. Гроппелі, В. М. Загорулько, М. Д. Корінько, Е. Нікбахт, В. Я. Савченко, Л. В. Чижевська, І. В. Шишова та інші. Так, В. М. Загорулько зазначив, що проблема управління витратами виробничого підприємства полягає в тому, що, з одного боку, необхідно прагнути до зниження собівартості, з іншого – є ціла група витрат, зниження яких недопустиме (техніка безпеки і охорона праці, екологія тощо) [3]. М. Д. Корінько розглядав концептуальні підходи до управління витратами в системі управління підприємством [4, с. 126-131]. Г. Г. Гладчук досліджував вплив економічного аналізу на процеси управління витратами [1, с. 52-57]. І. В. Шишова розглядала ключові аспекти управління витратами та гірничо-збагачувальних комбінатах (ГЗК), зокрема зазначила, що резерви економії виробничих витрат виявляються під час планування останніх та аналізу відхилень фактичних фінансових результатів від запланованих [7]. Ми погоджуємося в висновками, зробленими у працях зазначених авторів, але вважаємо доцільним більш детально оцінити структуру витрат гірничо-збагачувального комбінату та розглянути можливості управління ними в посткризових умовах функціонування вітчизняної економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи встановлено: дослідити структуру виробничого бюджету гірничо-видобувного підприємства з метою ранжування статей витрат за ступенем важливості, а також визначення фахівців, що відповідають за скорочення витрат підприємства. Об'єктом дослідження є процеси управління витратами підприємств гірничо-металургійного комплексу.

Завдання дослідження визначено такі:

– оцінка динаміки та структури операційних витрат гірничо-збагачувальних комбінатів за 2009-2010 роки;

– розгляд статей виробничого бюджету одного з ГЗК та поділ витрат на постійні і змінні, ранжування статей за ступенем важливості;

– визначення резервів та кола спеціалістів, що відповідають за скорочення витрат підприємства.

Виклад основного матеріалу. Методика аналізу собівартості виробничих витрат, яку застосовують на підприємствах гірничо-видобувної галузі, не повною мірою відповідає сучасним вимогам. Так, у європейських країнах планування витрат і факторний аналіз відхилень фактичних показників від запланованих розглядаються як основний інструмент зниження витрат. Серед недоліків можна виділити: недосконалість процесів збору первинної облікової інформації; вибір методів калькулювання собівартості продукції; організація обліку витрат за центрами відповідальності; визначення поділу витрат на постійні і змінні для прийняття управлінських рішень. На думку І. В. Шишової, особлива увага має приділятися аналізу причин виникнення витрат, не зумовлених нормальною організацією виробничого процесу, а саме: перевитрати палива, енергії, сировини та матеріалів; доплати робітникам за відхилення від нормальних умов праці та роботу понад норму; втрат від простоїв машин і агрегатів; відсутність налагоджених господарських зв'язків із постачальниками сировини, матеріалів; порушення трудової та технологічної дисципліни [7].

У роботі І. Малиновської зазначено, що важливим напрямом програм скорочення витрат є перегляд керівниками компанії процесу закупівлі. У багатьох випадках цього можна досягти шляхом скорочення кількості складів або часткового їх об'єднання. Вивільнені кошти отримаємо за рахунок зведення у відповідність складських запасів та попиту, скорочення часу поставки та строків обробки замовлення, а також переробки неліквідних та застарілих запасів [5].

Для оцінки ефективності формування витрат на підприємствах нами проведено аналіз динаміки операційних витрат на гірничо-збагачувальних комбінатах Кривого Рогу за період 2009-2010 роки [6].

Таблиця 1
Аналіз витрат на виробництво

Показник	Інгулецький ГЗК		Північний ГЗК		Центральний ГЗК		Південний ГЗК	
	тис. грн.	Питома вага, %	тис. грн.	Питома вага, %	тис. грн.	Питома вага, %	тис. грн.	Питома вага, %
Матеріальні витрати								
2010	2597023	69,9	3049929	56,4	1349491	51,9	1825481	58,0
2009	1443030	65,8	2366776	57,3	992163	51,7	1170130	56,8
Відхилення	1153993	+4,1	+683153	-0,9	+357328	+0,2	+655351	+1,2
Витрати на оплату праці								
2010	339560	9,1	369304	6,9	273434	11,9	327045	10,4
2009	317326	14,5	304304	7,4	223886	11,7	247657	12,0
Відхилення	+22234	-5,4	+65000	-0,5	+49548	+0,2	+79388	-1,6
Відрахування на соціальні заходи								
2010	129820	3,5	137013	2,5	103209	3,9	146402	4,7
2009	107891	4,9	113276	2,8	87102	4,5	92376	4,5
Відхилення	+21929	-1,4	+23737	-0,3	+16107	-0,6	+54026	+0,2
Амортизація								
2010	389654	10,5	1039768	19,2	423719	16,2	95347	3,0
2009	195169	8,9	562913	13,6	216652	11,3	102623	5,0
Відхилення	+194485	+1,6	+476855	+5,6	+207067	+4,9	-7276	-2,0
Інші операційні витрати								
2010	258965	7,0	813608	15,0	452468	16,3	750642	23,9
2009	129822	5,9	780746	18,9	399483	20,8	446439	21,7
Відхилення	+129143	+1,1	+32862	-3,9	+52985	-4,5	+304203	2,2
Разом 2009	2193238	100	4128015	100	1919286	100	2059225	100
Разом 2010	3715022	100	5409622	100	2602321	100	3144917	100

Можна дійти висновку, що загальна сума операційних витрат ГЗК збільшилася за два роки, що пов'язано, насамперед, зі змінами ринкових цін на сировину і матеріали, підвищенням рівня заробітної

плати, збільшенням обсягів виробництва і реалізації продукції. Дослідження структури виробничих витрат на підприємствах свідчить про матеріаломісткість виробництва. Так, питома вага матеріальних затрат у структурі операційних витрат становить від 51,9 – 69,9%. Зростання інших операційних витрат свідчить про можливе збільшення собівартості реалізованих виробничих запасів; відрахування на створення резерву сумнівних боргів і суми списаної безнадійної дебіторської заборгованості. Загальна сума операційних витрат по гірничо-збагачувальним комбінатам значно збільшилася за останній час, що пояснюється як збільшенням обсягів виробництва, так і підвищенням цін на сировину і матеріали, на послуги обслуговуючих виробництв, на енергоресурси та газопостачання. З метою контролю за операційними витратами на досліджувальних підприємствах вже протягом більше десяти років складаються виробничі бюджети.

Виробничий бюджет – це сукупність витрат, необхідних для здійснення виробничої діяльності підприємства та розвитку соціальної сфери. Ми вважаємо, що у виробничому бюджеті статті витрати доцільно поділити на постійні та змінні. До змінних варто зараховувати витрати, сума яких прямо пропорційно залежить від обсягів виробництва основної продукції. Їх сума визначається відповідно до бази розрахунку і питомої норми витрат. До таких витрат належать – витрати на електроенергію, газ, вапняк, бентоніт, кулі і тіла, що мелють. Постійні витрати, сума яких прямо не залежить від обсягів виробництва продукції, у бюджеті мають визначатися згідно з поданими заявками, зумовленими нормативними документами, колективними договорами та заключними договорами підряду і постачання. До них належать фонд оплати праці, відрахування в державні цільові фонди, товарно-матеріальні цінності відповідно до їх профілю, витрати на капітальні ремонти. Складові витрат виробничого бюджету було поділено на постійні і змінні та досліджено структуру бюджету з метою ранжування статей за ступенем важливості, а також визначено фахівців, що відповідають за скорочення витрат підприємства. Результати ранжування подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Ранжування статей виробничого бюджету ПАТ "Північний гірничо-збагачувальний комбінат" за березень 2009 року

Найменування статті витрат	Сума, тис. грн.	Питома вага, %	Ранжування
1. Електроенергія	22347,45	18,42	2
2. Енергоресурси	6085,00	5,02	6
3. Заробітна плата з нарахуваннями	17650,00	14,55	4
4. Сировина	3644,02	3,00	7
5. Товарно-матеріальні цінності	30996,34	25,55	1
6. Паливно-мастильні матеріали	9191,22	7,58	5
7. Платежі до бюджету	3638,46	3,00	7
8. Послуги сторонніх організацій	21346,61	17,60	3
9. Капітальне будівництво	2637,61	2,17	8
10. Відсотки за кредит	984,00	0,81	10
11. Транспортні витрати	233,00	0,19	10
12. Залізничний тариф	270,00	0,22	10
13. Витрати на утримання соціальної сфери	494,00	0,41	10
14. Загальногосподарські та інші витрати	8,00	0,01	10
15. Оплата ТМЦ за рахунок коштів, отриманих від металобрухту	10,00	0,01	10
16. Капітальні ремонти	1400,00	1,15	9
17. Резерв	360,00	0,30	10
РАЗОМ ВИРОБНИЧИЙ БЮДЖЕТ	121295,71	100,00	

Результати ранжування статей витрат дозволили визначити, що у витратах виробничого бюджету гірничо-збагачувального комбінату найбільшу питому вагу мають такі статті.

1. Витрати на товарно-матеріальні цінності (25,55%). Дослідження складових ТМЦ комбінату показало, що практично всі елементи витрат мають стосунок до постійної частини витрат, потреба в якій прямо не залежить від обсягів виробничої програми. До змінної частини мають належати запаси

промислової сировини – кулі та тіла, що мелють, розмір яких прямо залежить від обсягів виробництва. Норми витрат основних та допоміжних матеріалів повинні визначатися технічними відділами, з використанням розрахунково-технічного і розрахунково-аналітичного методів. Норма витрат матеріалів – планова величина витрати матеріальних ресурсів, мінімально необхідних для виготовлення одиниці продукції, встановлена, виходячи з запроєктованого технологічного процесу і рівня організації виробництва. В результаті дослідження були визначені підходи щодо нормування витрат по матеріалам. Так, промислова сировина (кулі та тіла, що мелють) нормується як основний матеріал, її потреба прямо залежить від обсягів виробництва. Авто шини, ТМЦ по транспорту і ТМЦ по відділу головного механіка – це допоміжні матеріали, витрачаються для технологічного оснащення, підлягають нормуванню в розрахунку на одиницю транспортних засобів, що обслуговують виробництво. Стрічка транспортерна – допоміжний матеріал, що обслуговує технологічний процес. Витрати стрічки транспортерної нормуються як сировина – на одиницю виготовленої продукції. ТМЦ по відділу технічного постачання – матеріали для утримання устаткування і приміщень в чистоті, нормуються на одиницю часу роботи устаткування або на одиницю площі приміщення цеху. ТМЦ по відділу устаткування – допоміжні матеріали, які витрачаються на ремонт устаткування, нормуються на одиницю устаткування. Спеціальний одяг – допоміжні матеріали з обслуговування робітників, нормуються на одного робітника. Відповідальні за нормування і контроль ненормованих статей – технічні відділи під керівництвом директора з виробництва.

Другою за вагомістю статтею витрат є витрати на електроенергію (18,42%). Ці витрати мають постійну частину (на опалювальні цілі) та змінну частину (енергетичні потреби на виробництво продукції). Відповідальні за нормування – відділ головного енергетика

Послуги сторонніх організацій (17,6%). Всі статті мають постійний характер, тому тільки опосередковано можливий вплив відповідальних осіб базового підприємства. Найбільшу увагу треба зосередити на контролі за витратами на послуги з підривання та буріння, що надаються іншим підприємством холдингу – ВАТ “ПВП Кривбасвибухпром”. Зниження собівартості робіт сторонніх організацій – пряме скорочення витрат гірничо-збагачувального комбінату.

Заробітна плата з нарахуваннями (14,55%) має змінну та постійну частину через наявність різних систем оплати праці. Статтею 97 “Кодексу законів про працю України” встановлено, що оплата праці працівників здійснюється за погодинною, відрядною або іншими системами оплати праці. Оплата може провадитися за результатами індивідуальних і колективних робіт. Форми і системи оплати праці, норми праці, розцінки, тарифні сітки, ставки, схеми посадових окладів, умови запровадження та розміри надбавок, доплат, премій, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних і гарантійних виплат встановлюються підприємствами, установами, організаціями самостійно у колективному договорі з дотриманням норм і гарантій, передбачених законодавством, генеральною та галузевими (регіональними) угодами. Резерв скорочення витрат, на наш погляд, скорочення непродуктивних витрат часу при відрядній системі оплати праці. Відповідальний – відділ планування праці.

Паливно-мастильні матеріали (7,58%) зараховано до умовно-змінних витрат, їх розмір нормується виходячи з обсягів виробництва. Відповідальний – транспортний відділ. Енергоресурси (5,02%). Віднесені до змінних витрат, плануються на технологічні потреби (газ, вода, стоки, теплоенергія). Відповідальний – відділ енергетичного менеджменту. Сировина (3,0%). Це змінна частина витрат бюджету. Включає бентоніт і вапняк, їх розмір планується шляхом множення одноденної потреби в сировині на обсяг продукції, що виготовляється. Нормування та контроль за витратами здійснює технічний відділ.

Отже, авторами визначено ключові статті витрат виробничого бюджету гірничо-збагачувального комбінату і відповідальні служби, на які покладено функцію контролю за виконанням бюджету та скороченням витрат. Т. О. Городня зазначає, що шляхів зниження собівартості продукції, які входять до складу інших операційних витрат, є чимало: це і використання менш дорогих матеріалів, і автоматизації робочих місць та скорочення кількості працівників, і кооперація з іншими підприємствами, які можуть виготовляти певну продукцію за меншими цінами [2]. Оптимальним шляхом зниження собівартості продукції є запровадження економних технологій виробництва та використання світового досвіду. Ми погоджуємося з цією думкою.

Висновки. Разом з точністю та правильністю складання виробничих бюджетів ефективність їх виконання залежить від рівня контролю всіх підрозділів підприємства. Для забезпечення ефективного управління витратами та формування собівартості продукції підприємство повинне мати змістовну інформацію про собівартість окремих видів продукції і використовувати її при прогнозуванні, нормуванні, у процесі поліпшення обліку фактичних виплат, при здійсненні контролю і регулювання показників у процесі господарської діяльності, виявленні резервів та економії витрат і можливостей зниження розміру та рівня собівартості продукції. Отже, врахування вищевикладених напрямів щодо управління витратами забезпечить більш прибуткову діяльність гірничо-збагачувальних комбінатів.

Література:

1. Гладчук Г. Г. Управління витратами виробництва як необхідна ланка ефективного господарювання / Г. Г. Гладчук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 5. – С. 52-57.
2. Городня Т. О. Оптимізація собівартості продукції підприємства / Т. О. Городня – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
3. Загорулько В. М. Оптимізація витрат як фактор підвищення конкурентоспроможності виробничого підприємства / В. М. Загорулько, О. В. Пехотіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
4. Корінько М. Д. Концептуальні основи управління витратами суб'єктів господарювання в умовах удосконалення ринкових відносин / М. Д. Корінько // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9. – С. 126-131.
5. Малиновська І. Оптимізація структури витрат як фактор підвищення конкурентоспроможності підприємства / І. Малиновська – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conf-cv.at.ua>.
6. Фінансова звітність підприємств // Система розкриття інформації на фондовому ринку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smida.gov.ua>.
7. Шишова І. В. Управління витратами на гірничо-збагачувальних комбінатах / І. В. Шишова – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.